

С. М. Івах

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

І. Л. Паласевич

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ З ДОРОСЛИМИ

У статті розкрито значення спілкування дітей раннього віку з дорослими як умови їх мовленнєвого розвитку, завдяки якому дитина пізнає довкілля, засвоює культурні цінності як активний суб'єкт взаємодії; обґрунтовано, що вплив спілкування на мовленнєвий розвиток дитини відбувається завдяки ініціативності дорослих, зокрема батьків, до взаємодії з нею, свідомого та щиро зацікавленого входження у світ її цінностей і буття. Природне, невимушене, наповнене особистісним змістом спілкування забезпечує емоційне задоволення від контактів, захоплює і збагачує обох його учасників – дорослого й дитину.

Досліджено, що причини труднощів у мовленнєвій діяльності дітей раннього віку пов'язані з недостатнім розвитком потреби в спілкуванні; відсутністю установки на контакт, на відповідну реакцію у взаємодії; невизначеною засобів спілкування. Усі перелічені чинники стосуються найближчих малюкові дорослих, котрі не завжди спроможні забезпечити належний мовленнєвий розвиток своїх дітей у ранньому віці.

Акцентовано на ефективності таких форм співпраці закладу дошкільної освіти з батьками у розвитку мовлення дітей раннього віку, як індивідуальні та групові консультації і бесіди, семінари-практикуми, вечори запитань і відповідей. Проведення в закладі дошкільної освіти таких форм роботи за участю сім'ї забезпечуватиме формування у батьків активної мотивації для мовленнєвого розвитку своєї дитини на кожному віковому етапі її розвитку.

Доведено, що позитивних результатів у своєчасному мовленнєвому розвитку дитини раннього віку можна досягти лише за умови спільної роботи вихователів закладу дошкільної освіти та сім'ї на основі дотримання таких психолого-педагогічних умов, як: поетапний розвиток мовлення дітей раннього віку відповідно до вікових закономірностей їх розвитку; створення розвивального мовленнєвого середовища як вдома, так і в умовах закладу дошкільної освіти; спрямування співпраці закладу дошкільної освіти з батьками на підвищення ефективності роботи з мовленнєвого розвитку залежно від актуальних та потенційних можливостей кожної дитини.

Ключові слова: діти раннього віку, мовленнєвий розвиток, заклад дошкільної освіти, батьки дітей раннього віку.

Постановка проблеми. Ранньому віку життя людини притаманні особливості, через які цей етап вважають не лише своєрідним, а й неповторним, і свідчення тому – суттєві надбання, які за своєю значущістю перевершують особистісні досягнення в інші періоди. Адже того, чого дитина не змогла набути в ранньому віці, їй буде нелегко досягти упродовж усього подальшого життя. З огляду на це період раннього дитинства є визначальним для розвитку й становлення особистості.

Найважливішим досягненням раннього дитинства є оволодіння мовленням, що передбачає опанування рідною мовою, вироблення вміння користуватися нею як засобом пізнання довкілля, засвоєння набутого людством досвіду, саморегуляції, спілкування і взаємодії. На зміст і динаміку

цього процесу суттєво впливають вікові й індивідуальні особливості та стиль спілкування суб'єктів взаємодії в системі «дитина – дорослий». Остання слугує моделлю для мовленнєвого самовираження дитини, становлення її як мовленнєвої особистості.

Власне, на цьому акцентовано у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, де однією з основних освітніх ліній визначено «Мовлення дитини». Цим декларується актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку дитини з ранніх років з огляду на чутливість щодо мовленнєвої чутливості та його значущість у формуванні комунікативно-мовленнєвої компетенції на наступних етапах її особистісного становлення [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвого розвитку дітей раннього

віку в науковій літературі розглядається в контексті мовленнєво-творчої діяльності (А. Богуш [2; 3], Н. Ветлугіна, Н. Гавриш [3]); статевої диференціації і міжособистісних взаємин у ранньому онтогенезі (В. Абраменкова, Т. Колодяжна, О. Кононко, М. Лісіна [6], К. Радіна); методики мовленнєвого розвитку дітей (А. Богуш [3], Н. Гавриш [3], Є. Тихеева, О. Ушакова); становлення та розвитку мовленнєвої особистості (Т. Піроженко).

Незважаючи на певну теоретичну й методичну розробленість означених питань, роль дорослих у мовленнєвому розвитку дітей раннього віку залишається недостатньо дослідженою, що зумовило вибір теми нашої наукової розвідки. Її **метою** є обґрунтування психолого-педагогічних умов мовленнєвого розвитку дитини раннього віку в процесі спілкування з дорослими.

Виклад основного матеріалу. Мовлення дитини формується під впливом мовлення дорослих і суттєво залежить від достатньої мовленнєвої практики, нормального мовленнєвого оточення, а також виховання й навчання, які розпочинаються з перших днів її життя. Мовлення не є вродженою здатністю, а розвивається в процесі онтогенезу одночасно з фізичним і розумовим становленням дитини, є показником її загального розвитку.

Спілкування з батьками є основним фактором психічного розвитку з перших днів народження дитини. Через слово дитина засвоює перші правила поведінки, висунуті щодо неї вимоги, заборони. Батьки дають словесну оцінку її поведінки, яка поступово формує ставлення дитини до оточення та до себе. Потреба у взаєморозумінні й співпереживанні батьків виникає у зв'язку з інтересом дітей до світу людських взаємин і зумовлена оволодінням дітьми їх правилами і нормами. Власне, формуванню комунікативних потреб та мовленнєвому розвитку сприяє включення дитини у мовленнєве спілкування з батьками.

Науковцями (М. Лісіна [6], А. Богуш [3], Н. Гавриш [3] та інші) здійснено дослідження мовленнєвого онтогенезу дітей дошкільного віку. Його характеристика дозволяє зрозуміти спрямованість, динаміку, інтенсивність переходу мовленнєвих якостей у нові закономірності, оскільки дослідники аналізують їх становлення й розвиток в нерозривному зв'язку з комунікацією та процесом становлення форм спілкування дитини.

Так, згідно з дослідженнями М. Лісіної, у ранньому та дошкільному віці послідовно змінюють одна одну чотири форми спілкування дитини з дорослими: ситуативно-особистісна (від 2 до 6 місяців); ситуативно-ділова (6 місяців – 3 роки); позаситуативно-пізнавальна (3–5 років); позаситуативно-особистісна (5–7 років) [6]. Під формою спілкування мається на увазі комунікативна діяльність, яка характеризується передусім такими критеріями, як потреба, яка задовольняється дітьми

у ході спілкування; мотиви, що спонукають дитину до нього; засоби, за допомогою яких здійснюється комунікація з іншими людьми.

Класифікація форм спілкування з батьками дозволяє розглядати розвиток спілкування у єдності з розвитком інших психічних процесів, який залежить від змін інших видів діяльності і значною мірою зумовлює ці зміни. Зауважимо, що кожна нова форма спілкування надбудовується над попередніми. А головним показником розвитку спілкування є не переважання певних контактів, а можливість і здатність спілкуватися з приводу різного змісту – залежно від ситуації. Чим старша дитина, тим глибше вона користується всіма комунікативними засобами і тим легше змінює форму спілкування відповідно до умов діяльності.

Вступаючи в дошкільне дитинство, дитина жваво починає цікавитись довідками, взаємозв'язками в ньому. Але самостійно знайти відповіді на ці запитання вона не може, тому і змушена звертатись до дорослих з великою кількістю запитань, адже саме вони виступають для неї авторитетними знавцями. Саме пізнавальний характер спілкування дозволяє дитині розширити межі невідомого і загадкового світу, а підтримка батьків, їх постійна допомога забезпечує розвиток мислення дитини, зміцнює у неї почуття власної інтелектуальної повноцінності.

Дитина цікавиться не тільки навколишнім, а й світом людських стосунків, які першопочатково пізнає теж з допомогою найближчих дорослих – батьків. Саме з ними дитина упродовж усього періоду дитинства зберігає емоційну залежність. Саме вони сприймаються нею як носії не тільки життєвого досвіду, але і сукупності привабливих психологічних якостей. У випадку емоційно позитивних взаємин дитина стає впевненою в собі, намагається бути успішною.

Відчуження, дратівливість, неухважність з боку батьків призводять до того, що дитина прагне уникнути неприємних емоцій і замикається. В результаті можуть розвинути такі небажані якості, як агресія, брехня, покірливість, замкнутість. В даному випадку вони виступають засобами адаптації до несприятливої ситуації.

Розвиток психічних здібностей і окремих процесів у дітей також значним чином визначається впливом спілкування. Т. Гурковська стверджує, що мовлення дитини виникає як засіб спілкування, і тому термін його прояву і темпи засвоєння визначаються довербальними стадіями комунікативної взаємодії дитини з батьками. Емоційний контакт з ними зумовлює бажання і готовність дитини звернутись до батьків. Таким чином, спілкування з батьками забезпечує збагачення змісту дитячої свідомості, детермінує його структуру, реальний розвиток окремих психічних процесів особистості, свідомості й самосвідомості [4, с. 12].

Успіх мовленнєвого розвитку дитини залежить насамперед від мовлення дорослих, зокрема батьків. Відомо, що дитина раннього віку легко наслідує неправильну вимову батьків, переймає місцеву говірку, діалектизми тощо. Тому науковці А. Богуш і Н. Маліновська рекомендують батькам: «пам'ятати, що їхнє мовлення є взірцем для наслідування, тому воно має бути завжди правильним; стежити за мовленням дитини, своєчасно виправляти мовленнєві недоліки; пам'ятати, що правильне мовлення – запорука успішного навчання дитини у школі; придбати словники, вони будуть порадиниками у вихованні культури мовлення дитини» [2, с. 109].

З огляду на те, що спілкування дитини з дорослим є визначальним фактором розвитку мовлення в ранньому віці, ми намагалися з'ясувати, чи достатньо спілкуються батьки зі своїми дітьми, чи приділяється особлива увага розвитку мовлення малюків у сім'ї. З цією метою ми провели анкетування батьків дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти № 24 «Смерічка» та № 11 «Світлячок» м. Дрогобич Львівської області. Аналіз результатів анкетування показав, що серед опитаних тільки 7% батьків постійно спілкуються з дитиною, 67% – намагаються робити це постійно, а 26% – лише інколи займаються зі своїм малюком. Оскільки провідним видом діяльності дітей є гра, то ми намагались з'ясувати характер ігор, в які батьки грають зі своїми дітьми. Результати були такими: 9% батьків грають з дітьми переважно в рухливі ігри, 18% граються з іграшками, а 73% – не змогли назвати або прокоментувати жодної з ігор.

Безумовно, що такий результат, який засвідчує зведене до мінімуму повсякденне спілкування дітей з дорослими, є причиною низки недоліків у мовленнєвому розвитку дітей. Своєю чергою таку ситуацію батьки пояснюють: по-перше, обмеженістю в часі для спілкування, адже значний час вони зайняті роботою; по-друге, нестачею інформації щодо методично правильної організації предметної, ігрової та мовленнєвої діяльності малюків.

Тому надзвичайно важливим нам видається залучення батьків до спільної роботи щодо розвитку мовлення дітей раннього віку. Серед її форм на практиці найбільшого розповсюдження набули індивідуальні, групові та колективні [5, с. 51].

Так, індивідуальна робота з родиною передбачає проведення консультацій та бесід. Перші бесіди повинні бути короткими і побудованими на значущому для батьків змісті. Питання, продумані педагогом заздалегідь, природно «вплітаються» в хід бесіди. Тематика бесід може бути різноманітна, залежно від рівня розвитку мовлення дітей («Скільки слів у словнику вашої дитини?», «Чи правильно розмовляє ваша дитина?», «Про що потрібно розмовляти з дитиною?», «Як ставитися

до «дитячих» слів?», «Як виправити мовлення дитини?», «Які іграшки (книги, картинки) потрібні дитині?», «Ігри з лялькою в сім'ї», «Чи потрібно вивчати з дитиною вірш?»).

До бесід подібні консультації (групові та індивідуальні). Кожна консультація передбачає не тільки обговорення проблеми, а й практичні рекомендації щодо її розв'язання. Проводячи консультації, потрібно намагатися, щоб вони були перспективними і сприяли реальним змінам на краще. Матеріалом для консультацій є щоденні спостереження вихователя за мовленням дітей у закладі дошкільної освіти, за мовленнєвим спілкуванням батьків і дітей, бесіди з членами родин вихованців. Під час проведення консультацій важливо, щоб батьки відчували щире зацікавлення вихователя, впевненість у його доброзичливих намірах та професійній компетентності.

В інформаційному куточку для батьків необхідно розміщувати перелік творів, із якими ознайомлюватимуть дітей на заняттях, загадки, приказки, колісанки, лічилки, котрі діти заучують напам'ять.

Окремим батькам, які цікавляться літературою з розвитку мовлення, можна запропонувати теку-пересувку з методичною літературою (1–2 книги) із вказівкою, які розділи чи параграфи батьки повинні прочитати; дитячі книжки з методичними вказівками (короткими), як їх потрібно читати; тексти 2–3 ігор, 2–3 забавлянки для заучування з дітьми вдома, 2–3 картинки з анотацією, як їх використовувати.

Один-два рази на рік потрібно проводити вечори запитань і відповідей для батьків. За місяць до цього слід вивішувати оголошення, при вході в заклад дошкільної освіти – скриньку для запитань. В оголошенні зазначати тему, день і час проведення, хто може взяти участь у такому вечорі; запрошувати не тільки вихователів і батьків, а й логопедів, психологів. Необхідно підготувати виставку літератури, дитячих книжок, наочного матеріалу та іграшок. Можна показати фільм про дітей раннього віку.

Ефективною формою роботи з батьками є семінари-практикуми з розвитку мовлення дітей раннього віку. Такі семінари слід проводити двічі на місяць у зручний для батьків час. Один раз на місяць проводять теоретичні заняття, другий – практичні.

Зазначимо, що проведення в закладі дошкільної освіти таких форм роботи за участю сім'ї забезпечуватиме формування у батьків активної мотивації для мовленнєвого розвитку своєї дитини на кожному віковому етапі.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можемо констатувати, що вплив спілкування на мовленнєвий розвиток дитини відбувається завдяки ініціативності дорослих, зокрема батьків, до

взаємодії з нею, свідомого та щиро зацікавленого входження у світ її цінностей і буття. Природне, невимушене, наповнене особистісним змістом спілкування забезпечує емоційне задоволення від контактів, захоплює і збагачує обох його учасників – дорослого й дитину.

На нашу думку, ефективність мовленнєвого розвитку дитини раннього віку досягається за умови співпраці вихователів закладу дошкільної освіти та сім'ї й забезпечується реалізацією таких психолого-педагогічних умов: поетапний розвиток мовлення дітей раннього віку відповідно до вікових закономірностей їх розвитку; створення розвивального мовленнєвого середовища як удома, так і в умовах закладу дошкільної освіти; спрямування співпраці закладу дошкільної освіти з батьками на підвищення ефективності роботи з мовленнєвого розвитку залежно від актуальних та потенційних можливостей кожної дитини.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7. С. 3–23.
2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку. Вид. 2-ге. Київ : Слово, 2017. 392 с.
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В., Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ : Слово, 2009. 408 с.
4. Гурковська Т. Дитина до трьох: психологічний портрет з рекомендаціями. *Дошкільне виховання*. 2007. № 12. С. 11–15.
5. Івах С.М., Пантюк Т.І. Методика співпраці дошкільних закладів з родинами : навч. посіб. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного факультету імені Івана Франка, 2011. 145 с.
6. Лисина М. И. Онтогенез общения. Москва : Педагогика, 1989. 208 с.

Ivakh S., Palasevych I. Psychological and pedagogical conditions of speech development of children of early age in the process of communication with adults

The article is discussed the importance of communicating of children of early age with adults as the condition of their speech development, because of which the child become acquainted with the environment, assimilates cultural values as an active subject of interaction; the impact of communication on the child's speech development is due to the propensity of adults, including parents, to interact with it, a conscious and sincerely interested entry into the world of its values and being. Natural, casual, filled with personal content of communication provides emotional pleasure from contacts, captures and enriches both its participants – adult and child.

It is researched that the reasons of difficulties in childrens' speech activity connect with a lack of communication, contact, response to interaction, lack of clarity in communication. All of these factors apply the closest for child adults, who are not always able to provide proper speech development of their children at an early age.

The focus is on the effectiveness of such forms of collaboration between the preschool institution with parents in the development of early childhood speech such as an individual and group consultations and conversations, workshops, question nights and answers. Carrying out such forms of work in a preschool institution with the help of family will provide parents with active motivation for speech development of your child at each age stage of its development.

It is proved that positive results in speech development can only be achieved by working together preschool educators and family based on adherence psychological and pedagogical conditions, such as: gradual development of children's speech according to the age patterns of their development; creation of speech environment both at home and in the pre-school institutions pre-school education to increase the effectiveness of speech development, based on the actual and potential capabilities of each child.

Key words: *children of early age, speech development, institution early childhood education, parents of children of early age.*